

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | *tekirdag theology journal*

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2018, c. 4, s.2: 840-874

**İstanbul'da Tekke Olarak Kullanılan
Roma ve Bizans Kilise Yapıları**

Roman and Byzantine Church Structures Used As a Tekke in Istanbul

Fatih KÖSE

Dr. Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi Anabilim Dalı

Assistant Professor, Namık Kemal University, Faculty of Theology,
Department of Islamic History

Tekirdağ / TURKEY
fkose@nku.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7493-7494

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 10 Kasım / November 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Aralık / December 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Köse, Fatih. "İstanbul'da Tekke Olarak Kullanılan Roma ve Bizans Kilise Yapıları". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/2 (Aralık 2018): 840-874.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Bu makalede kronolojik olarak İstanbul'daki kilise yapılarında kurulan tekkeler hakkında bilgi verilecektir. 1453'te İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmed şehri bayındırlaştırmak için şehirde vakıf eserleri tesis etmeye başlamış ve devlet adamlarını bu gibi hayır eserlerinin kurulması yönünde teşvik etmiştir. Şehirdeki mevcut ihtiyaçları karşılayabilmek için kiliselerin bir kısmı cami, mescit, medrese, zâviye-tekke ve imaret gibi yapılara dönüştürülmüştür. Bunlar arasında hem cami hem de tekke olarak hizmet veren çift fonksiyonlu yapılar da olmuştur. Bu cami ve mescitlerin birçoğu tekke tevhidhanesi, çilehane ve eğitim yeri olarak kullanılmıştır. Çeşitli nedenlerle harap halde bulunan, restore edilmesi mümkün olmayan birçok kilise yapısının yerine ise cami ve tekke inşa edilmiştir. İstanbul'da, haftanın belli günlerinde düzenli olarak tarikat zikirlerinin yapıldığı tevhidhâne mekânı olarak kullanılan ve yerine tekke inşa edilen on sekiz kilise yapısı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Kilise, İstanbul, Tekke, Tevhidhane

Abstract

In this article, chronological information will be given about the takkas established in the church buildings in Istanbul. After the conquest of Istanbul in 1453 Mehmet II started to establish works of foundation in the city in order to reorganise the city and the statesmen were encouraged the creation of such charitable works. In order to provide the current needs in the city, some of the churches were converted into mosques, masjids, madrasah, lodges- takkas and public soup kitchens. Among these structures, there were double-function buildings serving both as a mosque and as a takka. Many of these mosques and masjids were used as a religious ceremony place/tevhidhane, suffering place/çilehane and training place. There are mosque and takkas were build on the grounds of many ruin churches, which could not be restored due to various reasons. In Istanbul, there were eighteen churches which were used as tevhidhane where the chanting of the tariqah was made on certain days of the week, and takkas were built in their places.

Key Words: Byzantium, Churches, Istanbul, Tekke, Tevhitane

Giriş

Tekke ve zâviyeler tarihte İslam müesseseleri arasında tasavvuf kurumları olarak çok önemli bir yere sahiptir. Tekke, kelimesinin kökeni tartışmalıdır, dayanma, dayanak anlamına gelen “Tekye” kelimesinden bozma olduğu düşünülmektedir. Çoğulu ise tekâyâ’dır. Tarikat erbâbının, oturup kalkmaları ve zikir yapmaları için inşa edilmiş mekânlara, tekke denilmektedir. Bir başla ifadeyle bir şeyhin gözetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği müesseseye tekke denilmiştir. İlk tekkenin 8. yüzyılda kurulmuş olduğu bilinmektedir. Tekkeler ilk kurulduğu günden itibaren geçen süre içerisinde farklı coğrafya ve kültürlerde zâviye, hankah, dergâh, âsitâne, ribat, savma, buk’a, imaret, düveyre, mihrap, tevhidhane ve harâbât gibi isimlerle de anılmıştır. Merkez konumunda olanlara da “âsitâne” denilmektedir.¹

İslam Medeniyeti’nde üç müessese, adeta üç saç ayağı konumunda olmuştur. Bunlar; câmiler, tekkeler ve medreselerdir.² Tekkeler, Osmanlı Devleti’nde vakıf gelirleriyle faaliyetlerini sürdüren pek çok müesseseden biriydi. Tekkelerin maddî giderlerini karşılamak, belli hizmetlerin yerine getirilmesini sağlamak ve eksikleri gidermek için, genellikle tekkeyi inşa ettiren hayırsever devlet adamları ya da şeyh efendi tarafından vakıflar kurulurdu.³

Tekkeler, kurumsal özellikleri ve fonksiyonları itibarıyla zikir mekânı (Tevhidhâne/semahâne/meydan), halvethâne (Çilehâne), türbe ve hazire, niyaz (hâcet) penceresi, harem bölümü, selamlık, derviş hücreleri, mutfak-aşevi, kahve odası, kitaplık-kütüphâne ve kiler gibi birçok yapıdan meydana gelmektedir. Tam teşekküllü tekkelerde ayrıca fırın, taamhâne-somathâne, şerbethâne, ahır ve kümes, kovan-zenburevi, selamlık ve harem hamamları, şadırvan, çeşme, helâ, çamaşırhâne, su haznesi, kuyu ve ahır gibi kısımlar bulunurdu.

Tevhidhâne, tekkelerin en önemli yapı unsurlarındandı. Tarikat zikirleri belli gün ve gecelerde burada yapılırdı. Bu zikirlere tarikat ayini veya devran da denilmekteydi. Tevhidhane mekânına Mevlevîlerde semâhâne; Bektaşîler-

¹ Mustafa Kara, “Tekke”, *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40: 368-370.

² Cahid Baltacı, *İslam Medeniyeti Tarihi* (M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2005), 116-117.

³ Bilgin Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih’in Şeyhülislamlık’a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi”, *İstanbul Araştırmaları*, 7 (1998): 93.

de ise meydan denilmektedir. Tekkenin kurulduğu yerdeki cami, mescid veya kiliseden döndürülmüş bir mekân aynı zamanda tevhidhâne olarak da kullanılabilirdi. Bu şekilde hem cami hem de tevhidhane olarak kullanılan mekânlar cami-tevhidhâne veya mescid-tevhidhâne olarak da tanımlanmaktadır.⁴

İstanbul ve civarında 1453'ten 1925'te tekkelerin kapatılmasına kadar 500 kadar tarikat yapısının tesis edildiği tahmin edilmektedir. Bu yapılar arasında manastır, kilise, cami-mescid veya mesken gibi başka amaçlarla tasarlandığı halde tekkeye dönüştürülenler de bulunmaktadır. Bu yapılar şeyhlik görevi konulması "vaz-ı meşihat" tabiri ile ifade edilmektedir.⁵

Fetihden sonra suriçi İstanbul'da bulunan 50 kadar manastır ve kilise yapılarından 40'ı zaman içerisinde cami, mescid ve tekkeye dönüştürülmüştür. Geriye kalan 10 adet kilise ve manastır yapısından bazıları asli fonksiyonlarını devam ettirmiş, bazıları farklı amaçlarla kullanılmış ve bazıları da zamanla harap olarak yok olurken bunlardan günümüze kalıntıları ulaşabilmiş olanlar da vardır. 40 adet kilise yapısından 18 adedi bir tekke bünyesinde ya da yakınında yer almış cami-tevhidhane, mescid-tevhidhâne birimi olarak çift fonksiyonlu kullanılmıştır. Geriye kalan 22 kilise yapısı ise sadece cami ve mescid olarak hizmet veren yapılar olmuştur.⁶

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı 'şenlendirme' politikası sonucunda fetihden sonra ilk dönüştürülen yapılar arasında Ayasofya Kilisesi, Pantokrator Manastırı (Zeyrek Camii), Pantepoptes Kilisesi (Eski İmaret), Akataleptos Manastırı (Kalenderhane), Vefa Kilise Camii bulunmaktadır. II. Bayezid döneminde birçok Bizans kilisesi artık çevrelerinde Hıristiyan nüfus kalmadığı için sahipsiz ve harap durumda bulunduğu restore edilerek cami ya da tekke gibi hayır eserlerine dönüştürülmüştür. Bunların başında Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin bünyesini oluşturan ve Sümbül Efendi Tekkesi olarak kullanılan Hagios Andreas en te Krisei Manastırı, Küçük Ayasofya, Kariye Camii,

⁴ M. Baha Tanman - Sevgi Parlak, "Tekke (Mimari)", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40: 374-376.

⁵ M. Baha Tanman, "Tekkeler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 7: 236-239.

⁶ Süleyman Kırmıtaç, *Converted Byzantine churches in Istanbul* (İstanbul: Ege Yayınları, 2001), 5; Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul* (Etkileşim Yayınları, 2006), 55-64 Ekler kısmına bakınız: Ek 1.

Studios Manastırı (İmrahor Tekkesi), Gül Camii, Atik Mustafa Paşa Camii ve Kostantinos Lips Manastırı (Fenari İsa Camii) gelmektedir.

1. Akşemseddin Tekkesi (Zeyrek Tekkesi)

Fatih İlçesi'nde, Zeyrek'te, Sinân Ağa Mahallesi, İtfaiye Caddesi veya Haydar Caddesi'nden girilen İbadethâne Sokak'ta, 2421 ada 3 parselde yer almaktadır.⁷

Zeyrek'te Bizans dönemine ait Zeyrek Kilise Camiinin (Pantokrator Manastırı Kilisesi) içinde faaliyet göstermiştir. İmparatoriçe Eirene (ö. 1124) tarafından yapımına başlanan, eşi İmparator II. İoannes Komnenos tarafından tamamlanan Pantokrator Manastırı fetihten sonra cami ve medrese olarak kullanılmak üzere II. Mehmed'in (Fatih) vakıfları arasına katılmıştır. Zeyrek Molla Mehmed Efendi'nin kilisenin bitişiğinde müderris olarak görev yapmaya başlamasıyla yapı Zeyrek Kilise Camii adını almıştır. Fatih Külliyesi'ndeki sahn-ı semân medreseleri hizmete girince burası 1473 senesinde Şeyh Abdullah-ı İlâhî'ye zâviye olmuştur. 15. yüzyılın sonlarında kurulan tekke Akşemseddin'in (ö. 1459) Zeyrek Zâviyesi'nde kısa bir süre irşad faaliyetinde bulunmasıyla "Akşemseddin Tekkesi" olarak adlandırılmıştır. Yapının bir diğer adı da Semerci İbrâhim Efendi Tekkesi ve Zeyrek tekkesidir. Tekkenin duvarında Akşemseddin'in hatırasını yaşatmak amacıyla geç dönemde konmuş, ta'lik hatlı bir kitabe bulunmaktadır. Fatih Vakfiyesi'nde elli adet olarak belirtilen medrese hücrelerinin önceden keşiş hücreleri olduğu ve birimlerin, tekkenin faaliyete geçmesinden sonra dervişler tarafından kullanıldığı düşünülmektedir.⁸

Zeyrek yokuşundaki "Kilise Camii Şerîf"'i diye de kayıtlara geçen Zeyrek Camii'nin bitişiğinde yer alan tekke, İstanbul'da ilk defa "Kelime-i tevîd" zikrine başlanan yer olarak bilinir. Burada Akşemseddin Hazretleri ikâmet etmiş ve yine burada erbaîn çıkarmıştır (kırk gün halvete girmiştir). Akşem-

⁷ Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 2. Bs (Kırk Kandil, 2007), 131.

⁸ *Fatih Mehmet II vakfiyeleri*. (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1938), 201, 202, 227, 257; Hüseyin Ayvansaraylı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, ed. Ahmet Nezih Galitekin (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 172; Hayri Fehmi Yılmaz, "Zeyrek Kilise Camii", *İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44: 377-378; M. Baha Tanman, "Semerci İbrahim Efendi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 6: 519.

seddin hazretlerinin erbaîn çıkarmış olduğu bu yer tekke olmuştur. Akşemseddin'den sonra da burada pek çok ehlullah ikâmet etmiş ve zikir yapmışlardır.⁹

Tekkede Aziz Mahmud Hüdayî'nin şeyhinin şeyhi Sofyalı Bâli Efendi (ö. 960/1553) ve celvetî meşâyihinden Zakirzâde Abdullah Efendi (ö. 1068/1657-58) ile Gafurî Mahmud Efendi (ö. 1078/1667) şeyhlik yapmışlar, bu yüzden de tekke Celvetî tekkeleri arasında sayılmıştır.¹⁰

Tekkenin duvarında bulunan kitabede tekkeyle ilgili şunlar yazmaktadır: *"Bu makam ibtidâ-yı fethi İstanbulda kutbu'l-ârifin şeyh Akşemseddin kuddise sırruhu hazretlerine mensub olub muahharan kibâr-ı ehlullahdan çok zevât-ı kirâm ve hususan şeyh-i ilâhî Emir Buharî ve şeyh-i bâni-i sufiyyevî ve Atpazarî şeyh Osman Fazl-ı İlâhî ve halîfesi Şeyh İsmâil Hakki kuddisallahu esrâhum hazerâtı dahi sâkin olmuşlardır ve derûnunda el'ân medfûn olan eizze-i halvetiyye-i Şâbâniyyeden ârif-billah Çerkeşî şeyh İbrâhim ve şeyh Halil efendilerin ve bu hankâhdan güzerân eden eizze-i kirâmın ruh-ı kudsiyyelerîçün el-fâtiha. Târih-i küşâd sene 855"*.

Zeyrekte bulunan Akşemseddin Halvetî tekkesi birçok dönem harap vaziyette bulunmuştur, nitekim tamiri için Şeyh Hasan imzasıyla devletten yardım istenmiştir.¹¹

1278/1861-62 tarihli bir belgeye göre, tekke herhangi bir vakfa bağlı değildi ve herhangi bir yerden tahsîsâtı da bulunmuyordu. Tekke zamanla harap bir duruma gelmişti. Tekkeye sığınan fakirler zor durumda bulunuyorlardı. Dönemin postnişini Şeyh Halil Efendi, saraydan tekkenin tamire muhtaç yerlerinin tamir edilmesi hususunda yardım istemekteydi.¹²

Zikir günü cuma olan¹³ ve 1885 senesinde Halvetîliğin Şâbânî koluna bağlı olarak hizmet veren tekkede bu tarihte 3 erkek ve 3 kadın ikâmet etmekteydi.¹⁴ Tekkenin son dönemlerine doğru tekkede Postnişin ve dervişlerden olu-

⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA), Cevdet Evkaf (C.EV). 15840'den naklen; Fatih Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri* (M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2012), 283.

¹⁰ Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1990), 289.

¹¹ BOA, C.EV. 20207.

¹² BOA, A.MKT.NZD, 368/8.

¹³ Kadri Bey Melekpaşazâde, *Hankâlmâme* (Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez No: 36), 1b.

¹⁴ *İrade-i seniye-i cenab-ı padişahi bu kere icra olunan tahrir-i sabık yoklaması mucibince Dersââdet ve Bilâd-i Selâsede mevcut nüfusun istatistik cetvelidir.* (İstanbul: Nezaret-i Umur-i Dahiliye, t.y.), 51.

şan yedi kişi bulunmaktaydı.¹⁵ Tekkede 13 postnişin irşad ve zikir faaliyetinde bulunmuştur.¹⁶

2. Kalenderhâne

Fatih İlçesi'nde, Vezneciler semtinde, Bozdoğan Kemerli ile 16 Mart Şehitleri Caddesi'nin kesiştiği köşede yer almaktadır. Akataleptos Manastırı'na ait bir kilise olduğu düşünülen bu Bizans dönemi yapısı İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed (ö. 1481) tarafından Kalenderî tarikatı dervişleri için bir zâviyeye dönüştürülmüştür. Böylece kuşatmadaki hizmet ve gayretleri ödüllendirilmiştir. Fatih'in burayı vakfetmiş olmasıyla bu yapı selâtin vakıflar arasındaki yerini almıştır. Kilisenin keşiş odaları 15. yüzyılda zâviye olarak; harim kısmı ise tevhidhâne / semâhâne olarak kullanılmıştır.¹⁷ Fâtih Vakfiyesi'ne göre buradaki fakir dervişlerin başına dindar, ehl-i sülûka vâkîf, Hakk yolda olan bir şeyh tayin edilmesi ve şeyhe günlük 10 akçe verilmesi şart koşulmuştur. Günlük 5 akçe ile bir nâzır, günlük bir akçe ile de bir hâfız burada görevlendirilmiştir. Hafızın görevi her hafta Cuma namazından sonra gerçekleştirilecek olan "meclis-i semâda Mesnevî-i Manevî okuyup", meclisten sonra Kur'an'dan bir bir aşr-ı şerif tilavet ederek sema meclisini sonlandırmaktır. Ayrıca güzel sesli iki kişi de sema meclisinde aşk erbabını harekete geçirmek için şiirler ve buna benzer hikayeler okumakla görevlendirilmiştir. Bunlara da birer akçe verilecektir. Dört kişiden oluşan mutrip dervişlere de "İstılâh-ı Mevleviyân'da semâzen tâbir olunan yâranla hasbe'l-âde akd-i meclis-i semâ" etmeleri için hepsine günlük 8 akçe verilecektir. Vakıftan karşılanmak üzere fakirlerin yemek ihtiyaçları için her gün 40 akçe; yolculara ve konaklayanlara günlük 15 akçe harcanması şart koşulmuştur. Vakfiyede "Kalenderhâne-i pür-semâ" tabiri ve "Kalenderhâne ünvanı ile mezkur buk'a-i şerîfeyi sadrîn ve vâridîn için vakfeyledim" ifadesi de yer almaktadır.¹⁸ 18.

¹⁵ BOA, *Kamil Kepeci*, no: 6290/1, s. 236.

¹⁶ Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, *Derûn-i İslambolda Hankahlar Beyanındadır (Mecmua-yı Tekâyâ)*, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları Bölümü, K.75, vr. 12a; Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ* (Özel Arşiv), s. 178; MA, *Tekkeler Defteri*, no: 1781, vr. 8b-9a; VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 30. Sadık Albayrak, *Son devir Osmanlı uleması: (ilmiye ricalinin teracim-i ahvali)*. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1996), 5: 17.

¹⁷ Semavi Eyice, "Kalenderhâne Camii", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24: 251-252.

¹⁸ *Fatih Mehmet II vakfiyeleri.*, 45, 59, 202, 206, 259, 260, 266, 268.

Yüzyılın ilk yarısında meydana gelen yangınlar ve deprem gibi felaketlerle hasar gören yapı restore edilerek bu yüzyılın ortalarında Darussaade Ağa Beşir Ağa tarafından camiye dönüştürülmüş ve batı tarafına bir medrese inşa ettirilmişti. Ayrıca cami içerisine bir de hünkâr mahfili eklenmişti. 19. Yüzyıl-da büyük bir yangın geçiren cami 1854’de tekrar tamir edilmiştir.¹⁹

3. Yıldız Tekkesi

Fatih İlçesi, Eminönü bölgesinde, Bahçekapı’da, Hobyar Mahallesi’nde, Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi üzerinde, İstanbul Ticaret Borsası (Hami-diye Medresesi) yakınında 417 ada 6 parsel 8 kapı sayılı yerde bulunmaktadır. Tekke Sultan I. Mahmud Han vakfına bağlıydı. Tekke “Necmeddin Dede Tekkesi” olarak da bilinmektedir. Tekkeye adını vermiş olan “Yıldız Dede” ya da “Yıldız Baba” lakabı ile tanınan Necmeddin Dede, İstanbul’un fethinde bulunmuş velilerdendir. Fetihden hemen sonra 858/1454 senesinde kendisine tahsis ve temlik edilen geniş bir arazi üzerine bir mescid, hamam ve tekke inşa ettirmiştir. Mescid, hamam, tekke ve türbe eski bir kilise harabesi üzerine inşa edilmiştir. Yıldız Baba, hamamın külhan tarafında çilehane olarak kullandığı mahalde vefât etmiş ve oraya defnedilmiştir. Yıldız Baba, duâsı makbûl bir Allah dostu olarak tanındığından medfeni ziyâretgâh olmuştur. Tekkenin giriş kapısının üzerinde iki aded kitabe yer almaktadır. ilk ve eski olan kitabe hicrî 1143; ikinci kitabe de hicrî 1189 tarihlidir. Tekkeyi, Sultan I. Mahmud 1143/1730’da bina ettirmiş ve Yıldız Dede’nin türbesine meşihat koyan Sinop-lu Şeyh Seyyid Mustafa Dede (ö. 1166/1752-53) şeyh olarak vazifelendirilmiştir. Tekkenin ilk yapısı, mescid-türbe ve iki hücreden oluşmaktaydı. Mimari-nin Kayserili Mehmed Ağa (ö. 1742) olduğu düşünülmektedir. Cümle kapısı üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre tekke I. Abdülhamid tarafından 1776 senesinde ikinci kez ihya edilmiştir. Zikir günü pazar idi ve bu yüzden “Pazar Tekkesi” olarak da anılmıştır. Başlangıçta Halvetîliğin Ramazanî koluna bağlı olan tekke, faaliyete geçtikten kısa bir müddet sonra Halvetîliğin Cerrâhî ko-luna intikal etmiştir. Şeyh Seyyid Mehmed Nûri Efendi, tekkenin son şeyhidir. Bu dönemde tekkede çarşamba günleri zikir yapılmaktaydı. Tekkeler kapatıldıktan sonra metruk kalan tevhidhâne, türbe ve selamlık bölümleri zamanla

¹⁹ Ayvansaraylı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 228; Doğan Kuban, “Kalenderhane Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 4: 396-398.

harap olarak ortadan kalkmıştır. 1953 senesinde, Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu hamamın yıkılmamasına oy çokluğuyla, Yıldız Baba türbesinin muhafaza edilip imar edilmesine ve tekke binasının bulunduğu yerde imar mevzuatına uygun bina yapılmasına bir mani olmadığına oybirliğiyle karar vermiştir. Harem kısmı halen son şeyhin aile efradınca mesken olarak kullanılmakta, dükkânlar da özgün kullanımlarını devam ettirmektedirler. Günümüzde kısmen ayakta kalan son yapının ise geçen yüzyılın son çeyreğine ait olduğu sanılmaktadır.²⁰

4. Etyemez Tekkesi (Mirza Baba Tekkesi)

Samatya'da Kasap İlyas Mahallesi'nde, Samatya Caddesi, Etyemez Tekkesi Sokağı'nda, 1153 ada, 13 parselde bulunuyordu. Karabacak Velî Tekkesi olarak da bilinmekteydi. İstanbul'un fethinden kısa süre sonra Buharalı Ömer Efendi'nin oğlu Derviş Mirza Baba adlı bir şeyh tarafından eski bir Bizans mabed yapısının tekkeye dönüştürülmesiyle tesis edilmiştir. Vakfiyesi 1481 senesinde tescil olunmuştur. Bu manastır ya da kilise yapısının adının Dios/Dius olduğu ileri sürülmüştür. Fatih döneminden 17. Yüzyıl sonlarına kadar olan sürede yapıda hangi tarikatın hizmet verdiği bilinmemektedir. 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Hacı Ali Hulusi Efendi ile birlikte bir Sa'dî tekkesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sonra Şeyh Hacı Mehmet Said Efendi (ö. 1228/1813), Şeyh İsmail Medenî Efendi (ö. 1246/1830-31), Şeyh Hacı Mustafa Vehbi Efendi (ö. 1274/1858), Şeyh Ahmet Efendi (ö. 1881) postnişin olmuşlardır. 1885 senesinde tekkede altı erkek ve beş kadın ikamet etmekteydi. 19. Yüzyılın sonlarına doğru Şeyh Mustafa Ferid Efendi (ö. 1896) zamanında tekke, mescit, tevhidhâne, selamlık dâireleri, Ömer el-Buhârî'nin türbesi ile kutbu'l-ârifin Ali el-Hulusi es-Sâdî Karabacak Velî hazretlerinin türbesi II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilerek yenilenmiş ve 24 Mart 1892 tarihinde Perşembe günü açılışı gerçekleştirilmiştir.²¹ Tekkenin zikir günü perşembe-

²⁰ Melekpaşazâde Kadri Bey, vr. 4a; Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, *Derûn-i İslambolda Hankahlar Beyanındadır (Mecmua-yı Tekâyâ)*, vr. 40b; Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomâr-ı Tekâyâ* s. 75; Ayvansarayi v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 299; Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, ed. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş (Kitabevi, 2006), 5: 309; M. Baha Tanman, "Yıldız Dede Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 7: 516; Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 79; Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 217-219.

²¹ Ahmed Muhyiddin Efendi, s. 37; BOA. Y.PRK.ZB. 9/94. (24 Ş 1309); Ayvansarayi v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 73; *Dersaadet ve Bilâd-ı Selâsede mevcud*

dir.²² Tekke evlâda vakfedilmemiş olup vakfiyesi de kayıtlı bulunmamaktadır. 1909 senesinde tekkenin bazı yerleri tamire muhtaç durumdaydı. 1334/1918 senesinde tekkede son postnişin olan Şeyh Hüsnü Efendi görev yapmaktadır. 18. Yüzyılın ikinci yarısından 1925'e kadar olan sürede tekkede Sadî tarikatına mensup on bir postnişin görev yapmıştır. Bu dönemde tekkenin meşrutahanesi bulunmamaktadır.²³ 1925 yılında tekkelerin kapatılmasıyla terk edilen yapı 1950'li yıllarda kamulaştırılıp yıktırılmıştır. Yerine Samatya Sosyal Sigortalar Hastanesi inşa edilmiştir. Haziresindeki kabirler ise yakınında bulunan Bayezid-i Cedid Camii haziresine taşınmıştır.²⁴

5. Haydarhane Tekkesi

Sultan II. Bayezid döneminde (1481-1512) Alemdar Ali Haydar Dede tarafından kurulmuştur. Tekke-mescid yapısının yerinde daha önce bir Kilisenin bulunduğu nakledilmektedir.²⁵ Mekân olarak Fatih İlçesi, Saraçhanebaşı'nda, Baba Hasan Âlemi Mahallesi'nde, Horhor Caddesi ile Kıрма Tulumba Sokağı'nın kavşak noktasında, Suphi Paşa Konağı'nın yanında 936 ada, 55 parsel üzerinde yer almaktaydı. Tekke kurucusundan dolayı, "Alemdar Haydar Dede", "Haydar Dede" ve "Haydârî Ali Dede" gibi isimlerle de bilinmiştir. Oğlu Hacı Hüseyin adına olan vakfiyesi Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1530 senesinde tescil edilmiştir. Haydârî Hüseyin Dede Kâdirî zaviyesi olarak da bilinmektedir.²⁶ Daha sonra sırasıyla Ahmet Çelebi, Şeyh Mahmut Efendi, Şeyh Halil Efendi, Şeyh Mehmet Efendi, Şeyh Osman Efendi ve Şeyh Mehmet Keşfî Efendi (ö. 1267/1850-51) postnişin olmuşlardır. 18. Yüzyılın ortalarında mescide sadrazam Nişancı Bıyıklı Ali paşa silahdar-ı şehriyari görevinde iken

nüfusun istatistik cetvelidir., 50; Sema Göncüoğlu, "Tekkeler", *Fatih İlk İstanbul* (İstanbul: Fatih Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2003), 102.

²² Ahmed Münib Bandırmalızade, *Mecmûa-yı Tekâyâ* (İstanbul, 1307), s. 13.

²³ MA, *Meclis-i Meşayih Esami Defteri*, no: 1760; VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 13, 55; Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, *Derûn-i İslambolda Hankahlar Beyanındadır*, vr. 37b; BOA. BEO. 3641/273069. (12 N 1327).

²⁴ M. Baha Tanman, "Mirza Baba Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 5: 474.

²⁵ Ayvansarayî v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 139.

²⁶ Komisyon, "Haydarhane Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1995), 8: 194.

minber koydurmuştur.²⁷ 1793 senesinde Kadirî tekkesi olarak hizmet vermeye başlayan tekke daha sonra bu tarikatın Müştakiye koluna bağlanmıştır. 1885 nüfus ve istatistik defterine göre tekkede bir erkek ikâmet etmekteydi. 1307/1891 senesinde basılmış olan Mecmua-i Tekâyâ'da Pazar günleri zikir yapılan tekkeler arasında belirtilen tekkenin yıkılmış olduğu ve yeri arsa olarak gösterilmiştir. Tekkenin şeyhi Süleyman Efendi'dir. 1308/1892-93 tarihinde tekke yeniden inşa edilmiştir. Bu tarihlerde pazartesi günleri dergahta Kadirî ayini icra edilmekteydi. 1918 senesinde ise tekkenin şeyhi Ahmed Efendi'dir. 1925'e doğru ise tekkenin postnişini Recep İrfan Efendi olup, tekkenin meşrutahanesi yoktu. Vakfiyesi kayıtlı değildi. Ahşap tekke binası 1970'lerden sonra İstanbul Üniversitesi tarafından yıktırılmıştır. Yerine ise Türkiyat Enstitüsü binası yapılmıştır.²⁸ Tekkenin zikir günü pazardı. Tekkeden geriye günümüze ulaşan haziresi ve burada bulunan birkaç mezar taşı kalmıştır.²⁹

6. Sivasi Tekkesi Mescidi

Fatih İlçesi'nde, Sultan Selim Külliyesi yakınındaki Aspar Su Haznesi'nin güneybatı köşesinde yer almaktaydı. Tekkeyi II. Bayezid vakfetmiştir. Tekke yapısının eski bir kilise olduğu rivâyet edilmektedir.³⁰ Evliya Çelebi bu bölgede bulunan sarnıcın Sivasi Tekkesi altında yer aldığını belirtmektedir.³¹ Tekke, kurucusu ve ilk postnişini Muhyiddin Mehmed İskilibî'nin (ö. 920/1514) lakabından ötürü Yavsı Baba Tekkesi adıyla da tanınmıştır. İskilipli Yavsı Muhyiddin Mehmed Efendi, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin babası olup Bayramîliği İstanbul'da kurumsallaştıran ilk şeyh olarak bilinmektedir. Tekkedeki Bayramî meşihatı 1566'ya kadar yürütülmüştür. Şemseddin Sivâsî halifelerinden Abdülmecid Sivâsî'nin (ö. 1049/1639) tekkeye postnişin olmasıyla 1798'e kadar tekke, Halvetîliğin Sivâsî koluna bağlanmış ve "Sivâsî Tekkesi" olarak anılmıştır. Mescidinin minberini Sivaslı Şeyh Abdülmecit Efendi koydurmuş-

²⁷ Ahmed Muhyiddin Efendi, vr. 26; Ayvansarayı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 139.

²⁸ Bandırmalızâde, s. 7; Albayrak, s 122; VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri, no: 109, s. 25; MA, Meclis-i Meşayih Esami Defteri, no: 1760; Göncüoğlu, "Tekkeler", 96; *Dersâdet ve Bilâd-ı Selâsede mevcut nüfusun istatistik cetvelidir.*, 50.

²⁹ Komisyon, "Haydarhane Tekkesi", 8: 194; Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 119.

³⁰ Ayvansarayı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 176; Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 135.

³¹ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın TranskripsiyonuDizini*, I, 20, 146.

tur. 19. Yüzyılda tekkede Sünbülî koluna mensup şeyhler görev yapmıştır. Tekkenin son döneminde zikir günü perşembe idi. Tekkeden günümüze herhangi bir yapı gelmemiştir. Ancak türbe hazîresinin şebekeli ön duvarı Yavuz Selim Caddesi'nin ortasında kalmıştır. Yapının arsası Daruşşafaka lojman binalarının altındadır.³² Tekkede yirmi postnişin görev yapmıştır. Tekkenin son şeyhi Mustafa Sâim Efendi,³³ zamanında tekkenin meşrutahânesi yoktu ve vakfiyesi kayıtlı değildi.³⁴

7. Toklu İbrahim Dede Tekkesi/ Şeybetü'l-Hudrî Tekkesi

Atik Mustafa Paşa Mahallesi, Ayvansaray Caddesi, Toklu İbrahim Dede Sokağı'nda 2867 ada, 109 parselde yer almaktaydı. İstanbul'un fethini müteakip tekkeyi kuran kişi, burada medfun sahabeden Ebu Şeybetü'l-Hudrî Türbesi'ne türbedar olarak tayin edilen Toklu İbrahim Dede'dir.³⁵ Şapel yapısı II. Bayezid döneminde mescide dönüştürülmüştür. Mescit ve türbe II. Mahmut zamanında tamir ettirilmiştir.³⁶ Vâkıfı ise Vildan Hatun'dur. Haremeyn vakfındandır. Zâviye evlâd-ı vâkıfdan olup Toklu Dede'nin evlatlarına şart koşulmuştur. Şevval 1168/1755 tarihli vakfiyeye göre Balat Kapısı dışında Lonca denilen mevkii, bir dükkanı ve mahzeni vakfedip gelirinden Toklu Dede Mescidi'nin önünde kandil yakılmasını şart koşturmuştur. Tevliyet ve vakfı kendisinden sonra Lütfi Efendi'nin kızı Asiye Hatun'a, daha sonra onun neslinden gelenlere, nesil kesildiği takdirde Toklu Dede Mescidi'nde müezzin olanlara şart koşulmuştur. Lakin zaviye ve süknası şeyhe meşruta haneye dair hizmet görülememiştir.³⁷ Son postnişini Mehmet Sakıp Efendi'dir. Bu dönemde Zaviye ve meşrutahanesi yoktur. 13 Temmuz 1889 tarihli "Beher sene îd-i adhâ-yı meyâmin metâyâda bazı tekyehâ-yı şerîfe ve bazı dâiyâne i'tâ buyurulan ağnâmın bir kıta defteridir fî 15 Zilkade 1306" adlı belgede "Ayvansaray

³² Ayvansarayı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 176; Ekrem Işın, "Yavsî Baba Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 7: 445-446; Edhem Ruhi Öneş, "Cami ve Mescitler", *Fatih İlk İstanbul* (İstanbul: Fatih Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2003), 86; Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 293-295.

³³ Ahmed Muhyiddin Efendi, s. 25.

³⁴ VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 51.

³⁵ Ayvansarayı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 200; Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 164-165.

³⁶ Öneş, "Cami ve Mescitler", 87.

³⁷ VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 36.

civârında Toklu Dede Dergâhına" ifadesi geçmektedir. Tekkeye her sene kurban bayramında bir adet koyun verilmekteydi.³⁸ Mescit 1915'te boşaltılarak askerlerin kullanımına tahsis edilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılmayan yapı Vakıflar İdaresi tarafından kira veya satış işlemlerine maruz kalmıştır. 1929'da ise büyük oranda yıktırılmıştır.³⁹

8. Şeyh Murad Mescidi (Yeni Tekke/Raşid Efendi Tekkesi)

Bizans kiliselerinden biriyken sonradan camiye çevrilen ve günümüzde hiçbir izi kalmayan bu yapı Fatih İlçesi'nde, Ayakapı'da Gül Camii'nin yukarı tarafında yer almaktaydı. Yapının Bizans dönemine ait adı bilinmemekte olup fetihten sonra ne zaman mescide dönüştürüldüğüne dair de kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ayvansarayi'nin bildirdiğine göre Müftü Ali Hamamı yakınında bulunan bu yapıya Hüseyin Efendi minber koydurmuş ve camiye dönüştürmüştür.⁴⁰ Yapı 1838 tarihli mühendishane haritasında 78 numara ile işaretlenmiştir. 1870'li yıllarda hazırlanan İstanbul planında ise Kilise Camii ismiyle yeri belirtilmiştir. Burasının bir şeyhin adıyla anılıp biliniyor olması yapının kuvvetle muhtemel bir tekke olarak kullanılmış olduğunu da göstermektedir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında bölgede meydana gelen yangınlar yüzünden gittikçe harap bir hal alan mescit 1870'lerin sonunda yıkılarak yerine 27 Ocak 1882 tarihinde bir tekke inşa edilmiştir. Tekkenin inşasında eski kiliseden geriye kalan sütun başlığı gibi birçok devşirme malzeme kullanılmıştır. Rifâî tarikatına bağlı olarak inşa edilen bu tekkeye "Yeni Tekke" ve son şeyhinin adından dolayı "Raşid Efendi Tekkesi" denilmiştir. Şeyh Murad Mescidi ve Tekkesi, 1894 sonbaharında geniş kapsamlı bir tamirat geçirmiş ve açılışı yapılmıştır. 1918'de meydana gelen büyük yangında ise yanarak harap olmuş ve daha sonra yeniden inşa edilememiştir.⁴¹

9. Sancaktar Hayreddin Tekkesi

Samatya'da, Sancaktar Hayreddin Mahallesi, Kocamustafapaşa Caddesi Teberdar Sokak'ta 955 ada, 17 parselde yer almaktadır ve eski bir Bizans yapı-

³⁸ BOA, TSMA, D. 5441.

³⁹ Semavi Eyice, "Ayvansaray", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4: 291.

⁴⁰ Ayvansarayi v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 189.

⁴¹ Semavi Eyice, "Şeyh Murad Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 7: 168-169 Ahmed Muhyiddin Efendi, s. 104; MA, Meclis-i Meşayih Esami Defteri, no: 1760.

sıdır. Erken dönem Hıristiyanlık yapılarından olup bir kilise değildir. Burası bir mezar binasıdır ve sonradan küçük bir şapel haline getirilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra metruk bir halde iken mescide dönüştürülmüştür. Vâkıfı alemdar Hayreddin'dir. Daha sonra muhtemelen II. Bayezid döneminde meşihat konularak tekkeye çevrilmiştir. Fetihte Fatih Sultan Mehmed'in sancaktarı olarak görev alan alemdar Hayreddin'in kabri yapının hemen yanındadır. Yine yapının yanında Şahbaz Paşa ve zâviye şeyhi Mustafa Efendi medfundur. Hüseyin Ayvansarayî (ö. 1787), Mustafa Efendi'nin yakınlarda vefat ettiğini belirtmektedir ki bu tarih 18. Yüzyılın ikinci yarısıdır. Sadrazam Maktül Mustafa Paşa buraya 1764-65'te minber koydurmuştur.⁴² Yapı, mescid-tekke (mescid-zaviye) niteliğindedir. Yapıya 18. Yüzyılın ortalarında kim tarafından ve ne zaman meşihat konulup tekke olarak hizmet verdiği tam olarak tespit edilememiş olsa da haziredeki mezar taşları ve Tabibzade'nin verdiği şeyhler listesinden hareketle bir tahminde bulunulabilir. Şeyh listesine göre tekkenin ilk postnişini Şeyh Noksan Baba'dır (ö. 1186/1772-73). Şeyh Mustafa Efendi bu zat olmalıdır. Sonra sırasıyla Kadiri tarikatından Şeyh Mehmet Efendi (ö. 1205/1790-91), Şeyh Mehmet Emin Efendi (ö. 1223/1808-09), Rifâi tarikatından Şeyh Mehmet Efendi (ö. 1248/1832-33), Şeyh Hafız Mustafa Efendi (ö. 10 Recep 1274 / 24 Şubat 1858) ve Hafız Mustafa Efendinin oğlu Şeyh Mehmet Abdülhamid Efendi (ö. 1301/1883-84).⁴³ Hazirede medfun olan Seyyid Mustafa Efendi II. Mahmud zamanının Sa'dî şeyhlerindedir. Tekkenin son dönemlerinde ise Şeyh Rifat Efendi, Şeyh Sadeddin Efendi tekke postnişin olarak görev yapmışlardır. 1334/1915-16 senesinde Şeyh Sadeddin Efendi burada Sa'diyye zikri icra etmekteydi. Tekke evlâd-ı vâkıfdan olmayıp, vakfiyesi kayıtlı değildi. Meşrutahanesi de bulunmamaktaydı. Tekkede Pazar günleri zikir yapılmaktaydı. 1886-87'de tekkede bir kadınla bir erkek ikamet etmekteydi. 1894 depreminde harap hale gelen bina Cumhuriyet döneminde Vakıflar İdaresi tarafından kapsamlı bir tamirat geçirmiştir.⁴⁴

⁴² Ayvansarayî v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 180; Semavi Eyice - M. Baha Tanman, "Sancakdar Hayreddin Mescidi ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1995), 6: 448-449.

⁴³ Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, *Derûn-i İslambolda Hankahlar Beyanındadır (Mecmua-yı Tekâyâ)*, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları Bölümü, K.75, Ekler, vr. 12b.

⁴⁴ Ahmed Münib Bandırmalızade, *Mecmûa-yı Tekâyâ* (İstanbul, 1307), 7; Eyice - Tanman, "Sancakdar Hayreddin Mescidi ve Tekkesi", 6: 448-449; Göncüoğlu, "Tekkeler", 104; Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 171 MA, Meclis-i Meşayih Esami Defteri, no: 1760; VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri, no: 109, s. 29;

10. Sünbül Efendi Tekkesi

Fatih İlçesi'nde, Ali Fakih Mahallesi'nde, Koca Mustafa Paşa Caddesi, 1177 ada 77 parselde, Koca Mustafa Paşa Külliyesi'nin bünyesinde bulunmaktadır. Tekke, Bizans dönemine ait Hagios Andreas en te Krisei Manastırı'nın II. Bayezid döneminde 891-896/1486-1490 yılları arasında camiye ve tekkeye dönüştürülmesi ile kurulmuştur.

Yapının iki giriş kapısının üzerinde biri 1486, diğeri 1492 senesine ait iki Arapça kitabe yer almaktadır. İdris-i Bitlisî tarafından yazılan tarih kitabesi "Hazihi buk'atün mübâreketün" (Bu mübarek zâviye) ifadesiyle başlamaktadır ki buk'a kelimesi zâviye anlamına da kullanılmaktadır.

Cami-tevhidhâneye dönüştürülen önceki manastır kilisesinin çevresi derviş hücreleri, imaret, sıbyan mektebi, medrese ve hamam gibi çeşitli bölümlerle kuşatılarak bir külliye meydana gelmiştir. Külliyenin ve tekkenin bânisi "Koca Mustafa Paşa" diye bilinen Kapıcıbaşı Hacı Mustafa Ağa'dır (ö. 1512). Paşa 1511'de veziriazâm olmuş bir yıl sonra tahta geçen I. Selim (Yavuz) tarafından Bursa'da öldürülmüştür. Kaynaklarda tekke "Koca Mustafa Paşa Tekkesi" olarak da geçmektedir. Başlangıçta Cemâlî kolunun merkezi olan tekke, Şeyh Yusuf Sinân Efendi'nin posta geçmesiyle Sünbüliliğin âsitânesi ve pîr makamı olmuş, tekkelerin kapatılmasına kadar bu özelliğini devam ettirmiştir. Cemâleddin Halvetî (ö. 899/1494) ile Sünbül Efendi'nin İstanbul'daki ilk Halvetî şeyhleri olmaları, tekkenin İstanbul'da bulunan Halvetî âsitâneleri içinde en kıdemlisi olarak telakki edilmesine ve burada postnişin olanların protokolde ön saflarda bulunmalarını sağlamıştır. Tekkenin de içinde bulunduğu külliye 17. Yüzyılın başlarında Sultan I. Ahmed'in defterdarı Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından yaptırılan ilavelerle hemen hemen bugünkü şeklini almaya başlamıştır. Ayvansarayî'nin bildirdiğine göre külliye de cami kısmına bitişik bir medrese, kırk odalı bir zâviye, bir şadırvan, bir mektep ve bir imâret bulunmaktadır. Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi buraya büyük bir mahfil ve avlu kapısı üzerine bir muvakkithâne inşa ettirmiştir. Kendisi için caminin sol tarafında yaptırmış olduğu türbede ise kızı Safiye Hanım med-

fundur. 1766'daki büyük depremde zarar gören tekke iki sene sonra yeniden ihyâ ve mamûr olmuştur.⁴⁵

Günümüzde caminin içerisinde yer alan ve hattat Sami Efendi'ye ait olan hat levhası da yapının tekke tevhidhânesi olarak kullanıldığı günlerin bir nişânesidir. Bu 1283 tarihli levhada celî sülûs bir hatla "Yâ hazret-i pîr Sünbül Sinan kuddise sırrahu'l-mennân" ibaresi yazmaktadır.

1264/1848 senesinde Kocamustafapaşa Külliyesi kapsamlı bir tamirattan geçmiştir. Cami, imâret, medrese, mekteb, tekke, şeyh dairesi ve hamamı, yanmış olan dervişân odaları ile diğer bölümler yeniden inşa edilmiştir. Türbenin etrafına da demir şebekeler çekilmiştir.⁴⁶ Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirilen tamir ve teccid faaliyetinin bir nişânesi olarak dergâhın ana giriş kapısının üzerine bir kitabe konulmuştur. Cami-tevhidhânenin son cemaat yeri revağında bulunan 1264/1847-48 tarihli manzum metni şair Ahmed Ziver Paşa'ya (ö. 1852) ait onarım kitabesinde 18. postnişin Şeyh Mehmed Razî Efendi'ye (ö. 1852) kadar meşihatta bulunanların dökümü bulunmaktadır. Sünbül Efendi Tekkesi'nde cuma namazlarını müteakip zikir icra edilmekteydi.⁴⁷

1289/1872 senesinde tekkenin sakf ve duvarı ile diğer bazı yerleri İnşaat İdâresi Nezâreti'nce 6.500 kuruş harcanarak tamir edilmişti.⁴⁸ 1298/1881 senesinde ise tekkenin tamire muhtaç bazı yerleri yapılan keşif sonucu, Osmanlı altını (lirası) 100 kuruş hesabıyla 5.800 kuruş masrafla Yorgi kalfa tarafından tamirinin gerçekleştirilmesi ile ilgili bir karar çıkmıştır. Tekkenin birçok yeri bu tarihte çok harap bir durumdadır ve yıkılmak üzeredir.⁴⁹ 1306/1888 yılında tekke ve meşihata mahsus daire.⁵⁰ 1308/1891 senesinde Evkâf-ı Mazbuta'dan olan dergâhın dedegâna mahsus odaların.⁵¹ 1309/1891 senesinde cami,

⁴⁵ Ayvansaraylı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 221-227; M. Baha Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 105-107; Cahid Baltacı, XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, 2. Bs (M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2005), 2: 534; Köse, *İstanbul Haloeti Tekkeleri*, 69-80.

⁴⁶ BOA, EV.d. 13467; 13488.

⁴⁷ Tanman, "Sünbül Efendi Tekkesi", 105-107.

⁴⁸ BOA, İ.DH. 653/45402.

⁴⁹ BOA, ŞD. 103/7.

⁵⁰ BOA, İ.ŞD. 94/5570.

⁵¹ BOA, İ.ŞD. 105/6285.

şadırvan, şeyh dairesi ve dedegân odalarının tamire muhtaç olduğu belirtilmiştir.⁵² 1312/1895 senesinde, depremden dolayı harap olan ve bazı yerleri yıkılan Kocamustafapaşa Külliyesi'nin cami, dergâh, imâret, medrese ve diğer bölümlerinin, tamir masrafı. Tamiri ise Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî İnşaat Dâiresi tarafından gerçekleştirilecekti.⁵³ 1316/1898 senesinde tekkenin pâdişah tarafından tamiri emredilmişti.⁵⁴ Tekkede 22 postnişin irşad faaliyetinde bulunmuştur.⁵⁵

11. Sinân Erdebilî Tekkesi

Fatih İlçesi, Eminönü bölgesinde, Sultanahmet'te, Cankurtaran Mahallesi'nde, Caferiye Sokağı ile Soğuk Çeşme Sokağı ve Soğuk Kuyu Çıkmazı'nın çevrelediği arsa üzerinde, Ayasofya'nın batısında, 52 ada 15, 17 parselde bulunmaktadır.⁵⁶

Şeyh Sinân Efendi, kaynaklarda belirtildiğine göre Ayasofya Camii yakınında, kendisine gelen adaklar ve sadakalar ile bir zâviye ve etrafına hücreler yaptırmıştır. Zâviye, Ayasofya Camiinin yanında olduğundan, zikirlerini Ayasofya Camiinde icrâ edip, evrâd ve tarikat usulünü orada yerine getirmektedirler. Tekkenin zikir günü cuma idi.⁵⁷ Tekke ilk yapıldığı dönemde, 23 odadan meydana gelmekteydi. Tekkeye gelir sağlayan birçok vakfı bulunuyordu.⁵⁸

18. yüzyılda Ayasofya Camii'nin içine, Sadî şeyhi Abdüsselam Şeybânî'nin (ö. 1751) isteği üzerine "Ya hazret-i şeyh seyyid Sadeddin el-Cibavî" yazılı bir hat levhası asıldığı ve başta Sadiler olmak üzere bazı tarikat mensuplarının özellikle Kadir geceleri zikir yaptıkları nakledilmektedir.⁵⁹

⁵² BOA, İ.ŞD. 113/6779.

⁵³ BOA, BEO. 576/43127.

⁵⁴ BOA, ŞD. 146/7; BEO. 1189/89140.

⁵⁵ Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, vr. 1b, 2a; Ahmed Muhyiddin Efendi, s. 17.

⁵⁶ Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 85.

⁵⁷ Mahmud Cemaleddin el-Hulvi, *Lemezât-ı Hulviyye / Ez Lemezât-ı Ulviyye Halveti Büyüklerrinin Tatlı Halleri*, ed. Mehmet Serhan Taysi - Sıtkı Çoban (Semerkand Yayıncılık, 2013), 421.

⁵⁸ Ömer Lütfi Barkan - Ekrem Hakkı Ayverdi, ed., *İstanbul vakıfları tahrir defteri : 953 (1546) tarihli*. (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970), 2-3.

⁵⁹ Esin Demirel İşli, *İstanbul tekkeleri mimarisi, eklentileri ve restorasyonu*. (Yıldız Teknik Üniversitesi, 1998), 148.

Tekke, İstanbul'da Halvetîliğin en eski faaliyet merkezlerinden biri olmuştur. Tarikatın Sünbülî koluna mensup Hızır oğlu Şeyh Yusuf Sinân Erdebilî (ö. 1544) tarafından 924/1519 tarihinde tesis edilmiştir. Sinân Erdebilî Tekkesi'nin, İstanbul'da "evladiye" usulünün uygulandığı en eski tarikat yapılarından olduğu, meşihat görevinin en azından 19. yüzyılın ortalarına kadar bâninin neslinden gelenlerce ifa edildiği bilinmektedir. Vakfiyesi bânisinin adına 940/1534'te tescil edilmiştir.⁶⁰

Tekke, 1293/1876-77 senesinde Ayasofya civarının tesviyesi sırasında yıkılmış ve eski arsası üzerine yeniden yapılması için dilekçe verilmiştir.⁶¹ Tekkenin sekiz oda ve bir semahânedden ibaret olmak üzere kârgir olarak 18.000 kuruş masrafla müteahhit Andon kalfaya inşa ettirilmesi gündeme gelmişti.⁶² Sefine-i Evliya yazarı tekke ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Bu dergâh, Ayasofya Cami-i şerifine karşıdır. Zamanımızda tecdîden inşâ olunmuş ve meşihatine Şeyh Sırrı Efendi nâm zât tayin edilmiştir."⁶³

Günümüze ulaşan yapı I. Ulusal Mimarlık Üslubu'nu yansıtmakta ve 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına ait gözükmektedir. Bu kârgîr, çatılı ve kiremit örtülü tevhidhâne kısmının Ayasofya'ya bakan mihrab duvarı üzerinde ilk inşâ edildiği döneme ait sülüs bir karakterle yazılmış Arapça bir kitâbe yer almaktadır. Bu kitabeden tekkenin ilk defa 934/1527-28 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Tekkede 16 postnişin irşad faaliyetinde bulunmuştur.⁶⁴

12. İmrahor (Mirahur) Tekkesi

Mîrahûr Tekkesi, İmrahor İlyas Bey Mahallesi, İmam Aşir Efendi Sokağı'nda, 1272 ada 21 parselde bulunan kiliseden çevrilme bir tekkedir. 5. yüzyılın sonunda hizmete girmiştir. Yedikule'deki Studios Manastırı'nın bir parçası

⁶⁰ Melekpaşazâde Kadri Bey, vr. 2b Ayvansarayı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 47-48; M. Baha Tanman, "Sinan Erdebilî Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1996), 6: 567-568; *Dersâdet ve Bilâd-ı Selâsede mevcut nüfusun istatistik cetvelidir.*, 50.

⁶¹ BOA, A.MKT.MHM. Dosya no: 481 Vesika no: 7.

⁶² BOA, İ.ŞD. Dosya no: 31 Vesika no: 1520.

⁶³ Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, ed. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş (Kitabevi, 2006), 3: 332.

⁶⁴ Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, vr. 36a; Ahmed Muhyiddin Efendi, s. 290; VGMA, Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri, no: 109, s. 12; Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 96.

olan Ayios Ioannes Prodromos (Vaftizci Yahya) Kilisesi, II. Bayezid dönemi önde gelenlerinden İmrahor İlyas Bey tarafından 1486'ya doğru zâviye ve cami haline getirilmiştir. İmrahor İlyas Bey Camii de denilmektedir. Zâviye, kaynaklarda "İmrahor Tekkesi" veya "Mirahur Tekkesi" olarak geçmektedir. 5. yüzyılda 463 senesinde inşa edilen İmrahor Camii, İstanbul'un en eski dinî yapısıdır. 1204'te Latin istilâsında tahrip edilmişti. Konstantinos Paleogos tarafından 1293 senesinde yapı tamir edilerek eski ihtişamına kavuşturulmuştu.⁶⁵

İstanbul'un çeşitli yerlerindeki yirmi kadar Sünbülî tekkesinden biri olan zâviye 19. yüzyılın sonlarına kadar hizmet vermiştir. 953/1546 tarihli "İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri"nde cami ve mektep personeli arasında "şeyh-i zâviye" ile "mürîdîn der çilehâne" kayıtlarının görülmesi, İmrahor İlyas Bey Camii'nde daha 16. yüzyılda bir tekkenin var olduğunu göstermektedir. Hüseyin Ayvansarayî'nin bildirdiğine göre Tatar mirzalarından Devlet han, İmrahor İlyas Bey Camii'nde bir zâviye kurarak vakfı genişletmiş ve tevliyetini evlâda şart etmiştir. Bu zâviyenin şeyhleri İmrahor Camii'nin avlusunda medfundur.⁶⁶ Tekkede Sivâsî, Gülşenî koluna mensup postnişinler de görev yapmıştır. Tekkenin zikir (devran) günü pazar idi.⁶⁷ Tekkenin içerisinde şeyhine meşruta olarak hücre bulunmaktaydı. Yine tekkede şeyh ve müritlerin ikâmet etmesi için hücreler inşa edilerek vakfedilmişti.⁶⁸

1782 senesinde Samatya'da meydana gelen büyük bir yangında hasar gören yapı yeniden tamir edilmişti. III. Selim döneminde 1804-1805 yıllarında ise yapı, Nazperver usta tarafından tamir ettirilmiştir. 1820-1821 yıllarında yapıyı hassa mimarı Mehmed Rasim tamir etmiştir. 1894 depreminde harap olan yapının 1910 senesine doğru ahşap çatısı çökmüş ve tekke kendi haline terk

⁶⁵ Semavi Eyice, "İmrahor Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 4: 166-168.

⁶⁶ Ayvansarayî v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 260; Semavi Eyice, "İmrahor İlyas Bey Camii", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22: 228-229.

⁶⁷ Melekpaşazâde Kadri Bey, vr. 4a Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 133-134.

⁶⁸ VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 9.

edilmiştir. 1955 senesinde Bizans eserleri bakım ve onarımı işi sırasında burada da bazı onarım ve bakım yapılmıştır.⁶⁹

Tekke 1265/1849 senesinde Eylül ayında büyük çaplı bir tamirat geçirmiştir. Bu tarihten bir süre önce bir yangın sonucu harap olan tekkenin yenilenmesi ve tamir edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Tekkenin harap olan hücreleri, kârgir duvarları, çatısı, saçakları ve dehliz mahalli yeniden inşa edilmişti. Hücrelerin yanında eski abdesthane tarafına kahve ocağı yapılmış, şeyh efendi dâiresinin dört tarafı bağdâdî duvarla çevrelenmişti. İnşa edilen iki kat binanın alt katı kahve ocağı idi. Tekkenin mutfak binaları da yenilenmişti. Şeyh Yunus Efendi zamanında gerçekleşen bu tamir ve yenileme faaliyetinin toplam masrafı 72.000 kuruşa ulaşmıştı.⁷⁰

Tekkede 19. yüzyılın sonlarında 15 erkek ile 5 kadın ikâmet etmekteydi. Tekkenin Mâliye Nezâretî'nden günde 6 çift ekmek ile 1 okka 200 dirhem et, kurban bayramlarında da 2 tane koyun istihkakı bulunmaktaydı.⁷¹ Tekkede 18 postnişin irşad faaliyetinde bulunmuştur.⁷² Yapı günümüzde de harap bir vaziyette durmaktadır.

Alexander Van Millingen'in (ö. 1915) kiliseden cami ve tekkeye dönüşen bu yapı ile ilgili şu ifadeleri yapının dönüşümünü çok iyi bir şekilde gözler önüne sermektedir: "Eski zamanlarda bu manastırın cennet bahçesinde büyü-yüp, dallarıyla Hristiyan keşişlerinin mezarlarını örten güzel ağaçlar, şimdi dallarını avlunun üzerine sarkıtmakta ve sarıklı Müslüman mezarları üzerine gölgeli ışıklar düşürmektedirler. Burası sakinliğinin ve sessizliğinin güzelliği kadar İstanbul'un en huzur dolu yeridir."⁷³

13. Şeyh Süleyman Efendi Tekkesi

Fatih İlçesi, Sinan Ağa Mahallesi, Zeyrek Caddesi'nde, 2426 ada, 42 parselde bulunmaktadır. Bina, erken Hristiyan ve ilk Bizans dönemlerine ait bir

⁶⁹ Alexander Van Millingen, *Konsantinopolis İstanbul*, trc. Aykut Gürçağlar (Alkım Yayınevi, 2003), 112, 115, 128-129; Cahide Tamer, *İstanbul Bizans anıtları ve onarımları* (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2003), 163.

⁷⁰ BOA, İ.MVL. 149/4231; Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 82-83.

⁷¹ Eyice, "İmrahor Camii", 4: 166-168; *Dersâdet ve Bilâd-ı Selâsede mevcut nüfusun istatistik cetvelidir.*, 54.

⁷² Ahmed Muhyiddin Efendi, s. 35; Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, vr. 6a.

⁷³ Millingen, *Konsantinopolis İstanbul*, 128-129.

yapıdır ve mezar binası olarak inşa edilmiştir. II. Bayezid döneminde Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden Şeyh Tacuddin Karamanî'nin halifesi Şeyh Süleyman Efendi tarafından 1498 senesinde tekke ve mescide çevrildiği rivayet edilmektedir. Sonraları Halvetî tarikatına geçtiği rivayet edilen yapıda Şeyh Yezdan ve Şeyh Süleyman Efendi postnişinlik yapmıştır. Sinan Ağa Tekkesi olarak da isimlendirilen tekkenin zikir günü Cuma idi. Tekke-mescid yapısı 1756 Cibali yangınında harap olmuş ve sonrasında Sultan III. Mustafa zamanında, Ayşe Sultan'ın kethudası Kazgânî Hasan Ağa'nın himmetiyle tamir olunarak bir de minber konulmuştur. Tekke daha sonraları Halvetî-Şabânî tekkesi olmuştur.⁷⁴

14. Kilise Tekkesi (Fenâri İsa Efendi Tekkesi)

Fatih İlçesi'nde, Aksaray, Etmeydanı Halıcılar Köşkü başında bulunan Halvetî-Sünbülî tekkesidir. Tekke caminin içindeydi.⁷⁵ 1784 tarihli tekkeler listesinde tekke ile ilgili "Kilise Camii derûnunda Şeyh zâviyesi, Seyyid Şeyh Mustafa Efendi'ye selimdir." Şeklinde bilgi bulunmaktadır.⁷⁶ Vatan Caddesi kenarında bulunan bu yapı, İstanbul'un eski Bizans kiliselerinden biridir. İmparator VI. Leon zamanında (886/912), donanma komutanı Kostantinos Lips (ö. 917) tarafından manastırın kilisesi olarak inşa edilmiştir. Açılış töreni 907 yılında yapılmıştı. Yapı, Osmanlı döneminde ünlü ulemâ ailesinden Fenârîzâdelerden Alâeddin Ali Efendi (ö. 1498) tarafından II. Bayezid döneminde camiye çevrilmiştir. 1633 yangınında yanarak harap olan yapı Sadrazam Bayram Paşa tarafından tamir edilmiş ve içine minber konularak camiye çevrilmiştir. Manastır hücrelerinden kalanlar ve caminin bir kanadı 17. yüzyılın sonlarında tekke olmuştur. Mescidin imamı olan Şeyh İsa el-Mahvî, manastır hücrelerini Halvetî zâviyesi yapmış ve bitişğinde bir de ev yaparak vakfetmişti.⁷⁷ Ali el-Fenârî Camii içinde, Şeyh İsa Efendi'nin evlâda meşruta olarak binâ ve vakfettiği bu zâviyede 1147/1734-35 senesinde zâviyenin post-

⁷⁴ Ayvansarayî v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 188; Semavi Eyice, "Şeyh Süleyman Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 7: 172; Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 131.

⁷⁵ *Fatih camileri ve diğer tarihi eserler* (Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, 1991), 285.

⁷⁶ Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199/1784 Tarihli Önemli Bir Vesika", *Vakıflar Dergisi*, 13 (1891): 587.

⁷⁷ Ayvansarayî v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 215; Semavi Eyice, "Fenârî İsa Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 3: 277-278; Köse, *İstanbul Haloeti Tekkeleri*, 350-352.

nişinliğini Mehmed Salih Efendi (İsa Efendi-zâde) yapmaktaydı.⁷⁸ 1782 senesinde meydana gelen büyük bir yangında zarar gören yapı bir süre harap bir halde kalmıştır. 1831 senesinde Mihrişah Valide Sultan Vakfı'ndan olarak padişahın emriyle yeniden tamir ve ihyâ edilmiştir. 1247/1831-32 tarihli bir belgeye göre, tekkenin postnişini Ahmed Rıfat Efendi'dir. Babası Zekeriya Efendi'den sonra postnişin olmuştur.⁷⁹

Tekke, son dönem kaynaklarında Halıcılar Köşkü yakınında buluna "Kenîsa Camii Tekkesi" adıyla ve zikir günü pazar olan bir Sadî tekkesi olarak da geçmektedir.⁸⁰ Muhammed Salih Yeşilzâde, tekkeyle ilgili olarak tekkenin adının İsa Efendi Tekkesi olduğunu, Halıcılarda bulunduğunu, mamur olduğunu, Sadî tarikatından olduğunu ve burada pazartesi günleri zikir yapıldığını belirtmektedir.⁸¹

1918 senesinde tekkenin postnişini Hâfız Mehmed Emin Efendi idi. 29 Şâbân 1331/ 3 Ağustos 1913 tarihinde postnişin olmuştur. Tekkenin ikinci bir kurucusu yoktur. Bu dönemde tekke Sa'diyye tarikatına mensuptu ve cuma günü ile cumartesi gecesi tekkede zikir yapılmaktaydı. Tekke 1918 senesindeki büyük Fatih yangınında yanmış harap olmuş olduğundan tekkede uzun yıllar zikir yapılamamıştır. Tekkenin cihât-ı sairesi yoktu. Vakfiyesi Cihat Kalemî'nce mukayyettir. Şeyhin halifeleri yoktu, 10 kişi dervişân bulunmaktaydı.⁸² 1925 senesinde tekkenin son postnişini olarak Mehmed Emin Efendi görevine devam etmekteydi. Tekkenin bu tarihte vakfiyesinin kayıtlı olmadığı ve tekkenin evlâd-ı vâkıfdan olmadığı kayıtlarda geçmektedir. Tekkenin meşrutahânesi de bulunmamaktaydı.⁸³

15. Küçük Ayasofya Tekkesi

Fatih İlçesi, Eminönü bölgesinde, İshak Paşa, Medrese sokakta, 116 ada 14 parselde,⁸⁴ Cankurtaran ile Kadırga semtleri arasında, kendi adını verdiği Küçükayasofya Mahallesi'nde bulunmaktadır. Tekke, Küçük Ayasofya Ca-

⁷⁸ BOA, C.EV. 24892.

⁷⁹ BOA, C.EV. 396.

⁸⁰ Melekpaşazâde Kadri Bey, vr. 4b.; Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 128.

⁸¹ Muhammed Salih Yeşilzâde, s. 26.

⁸² Albayrak, *Son devir Osmanlı uleması*, 5: 64; Tamer, *İstanbul Bizans anıtları ve onarımları*, 167.

⁸³ VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 40.

⁸⁴ Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 96.

mii'ne meşihat konulmak suretiyle kurulmuştur. Tekkenin aslı, 527-536 yılları arasında I. İustinianos tarafından yaptırılan Sergios ve Bakhos Kilisesi'dir. 16. yüzyılın başlarında Kapı Ağası Hüseyin Ağa tarafından camiye çevrilmiştir. Batısındaki "atrium"un çevresine derviş hücreleri ile bir sıbyan mektebi, bunların yakınına aşhâne/yemekhâne niteliğinde bir imaret, şeyh dairesi, türbe ve çifte hamam inşa edilmek suretiyle külliyeeye dönüştürülmüştür. Külliyeenin merkezini oluşturan cami ise, tevhidhâne olarak kullanılmıştır.⁸⁵

Tekkenin vâkufı Hüseyin Ağa'dır. Vâkufın şartlarından birisi de tekkede barınan fukaraya taamiye verilmesidir.⁸⁶ Tekkenin otuz altı hücre ve avluya açılan üç adet kapısı bulunmaktadır. Hücrelerin on üçü cemiyethâne, on ikisi fukara hücre ve on biri zâviyenin şeyhlerinin dairesidir.⁸⁷

5 Cemaziyelevvel 1226/ 28 Mayıs 1811 tarihli bir belgeye göre tekkede şeyh efendiler tarafından her sene Rebiülevvel ayında mevlid okutulması, bunun için 200 kuruş harcanarak mevlid günü pilav ve zerde pişirilip mevlide teşrif eden meşâyihe, fukarâya ve cami hademelerine ikram edilmesi şart koşulmuştu. Bunun yanı sıra Cuma vâizi olan şeyhe 12 kuruş, sertarike ise cuma ve pazartesi gecesi dua etmesi karşılığı 12 kuruş, zâviyedar olan şeyh efendilere senede 100 kuruş verilmesi vakfiye gereği istenmekteydi. Ayrıca mevlid günü akşamı yetmiş bin kelime-i tevhid-i şerif zikredilmesi, zâviyede hücrenişin olanlara (odalarda ikamet edenlere) birer kuruştan 24 kuruş verilmesi, zâviyede görev yapan dört müezzinin ikindi namazından önce sesli olarak üç ihlâs-ı şerif okumaları ve kendilerine günlük ikişer akçeden senelik 24 kuruş verilmesi de diğer şartlardandı.⁸⁸

Kuruluşunda hangi tarıkata mensup olduğu tam olarak tesbit edilemeyen tekkenin 16. yüzyılın ortalarında Halvetî şeyhlerinden Nüreddinzâde Mustafa Musliheddin Efendi'nin (ö. 1573) tekkenin postnişini olmuştu. Celvetiliğin kurucusu Aziz Mahmud Hüdayî'nin 1584'te şeyh olması ile tekke Celvetiliğe intikal etmiş ve 19. yüzyılın sonuna kadar bu tarıkata bağlı kalmıştır. Aziz Mahmud Hüdayî'nin sekiz sene bu tekkede postnişinlik yaptığı yine Hüdayî

⁸⁵ M. Baha Tanman, "Küçük Ayasofya Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 5: 149.

⁸⁶ Barkan - Ayverdi, *İstanbul vakıfları tahrir defteri*, 16-17.

⁸⁷ Ayvansaraylı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 252.

⁸⁸ BOA, C.EV. 14626.

Âsitânesi şeyhlerinden Abdurrahman Nesib (ö. 1258/1842) Efendi'nin oğlu Abdullah Felâhi Efendi'nin (ö. 1267/1850) de bu tekke de şeyhlik yaptığı rivâyet edilmektedir. 20. yüzyılın birinci çeyreğinde ise Şeyh Kâmil Efendi tarafından Şâbânîliğin Kuşadavîlik şubesine bağlanmıştır. Tekkenin zikir günü cuma idi.⁸⁹ Tekkede 15 postnişin irşad faaliyetinde bulunmuştur.⁹⁰

16. Muhsine Hatun Tekkesi (İbrâhim Paşa Tekkesi)

Fatih İlçesi, Eminönü bölgesinde, Kumkapı'da, Muhsine Hatun Mahallesi'nde İbrâhim Paşa Yokuşu ile Çifte Gelinler Caddesi'nin köşesinde bulunmaktadır. Sadrazam Makbul (Maktul) İbrâhim Paşa'nın (ö. 1536) hanımı Muhsine Hatun tarafından 939/1532'de inşa ettirilmiştir. Yapının mimarı Mimar Koca Sinân'dır. Muhsine Hatun'un, tekkeyi, Gülşenîliğin kurucusu Şeyh İbrâhim Gülşenî'nin (ö. 1534) Mısır'a dönerken Kanunî'nin ricası üzerine İstanbul'da bıraktığı halîfesi Şeyh Hasan Zarfî'ye (ö. 1569) olan sevgi ve saygısından dolayı yaptırdığı rivâyet edilmektedir. Kumkapı yanında kiliseden bozma bir mescid Şeyh Hasan Zarfî'ye tahsîs edilmişti. Bir yeniçeri de mescidin mihrabı önündeki boş arsaya bir zâviye ve hücreler yaptırarak vakıf tahsîs etmişti. Fakat o sırada çıkan bir depremde mescid ve tekke yapıları yıkılınca aynı yere Muhsine Hatun yeniden bir cami ve zâviye yaptırmıştı. Tekke, İbrâhim Paşa Tekkesi olarak da bilinmektedir. Tekke günümüze ulaşmamıştır. Sadece mescid-tevhidhâne ve şadırvan mevcuttur. Tekkenin kuruluşundan sonra bir müddet Gülşenîliğe bağlı kaldığı, sonra sırasıyla Nakşibendîliğe, Bayramîliğe, Gülşenîliğe bağlanmış, daha sonra da Halvetîliğin Sünbülî koluna intikal etmiştir. Tekke, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden 1925'e kadar Sünbülîliğe bağlı kalmıştır. Tekkenin kapatılmadan biraz önceki döneminde zikir günü salı idi.⁹¹

Tekkenin postnişinlerinden birçoğu Haseki yakınındaki Seyyid Baba ve Başı tekkesi ile Bayrampaşa dergahı postnişinliğini de deruhte etmekteydiler.

⁸⁹ Tanman, "Küçük Ayasofya Tekkesi", 5: 149; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, ed. Nuri Akbayar (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 3: 327; Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî*, 281; Köse, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, 305-308.

⁹⁰ Ahmed Muhyiddin Efendi s. 183; VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 22. Albayrak, *Son devir Osmanlı uleması*, 5: 23.

⁹¹ el-Hulvi, *Lemezât-ı Hulviyye / Ez Lemezât-ı Ulviyye Halvetî Büyüklüklerinin Tatlı Halleri*, 515; M. Baha Tanman, "Muhsine Hatun Mescidi ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 5: 495 Melekpaşazâde Kadri Bey, vr. 6a.

Nitekim bu postnişinlerin birçoğu adı geçen tekkelerin hazirelerine defnedilmişlerdir. Tekkede 18. Yüzyılın ortalarından kapanmasına kadar olan sürede 13 postnişin görev yapmıştır.⁹²

Seyyid Mehmed Emin Efendi. Tekkede günlük 8 akçe vazife ile şeyhlik yapmaktaydı. Caminin havlusundaki odada ikâmet etmekteydi. 1199/1784-85 senesinde Kendi isteğiyle postnişinlikten ayrılmış ve yerine Yorganî Şeyh Mehmed Efendi'yi bırakmıştır. Şeyh Mehmed Şerefüddin Efendi (ö. 1270/1853-54), Gülşenîdir. Hem Başçı Tekkesinde hem Seyyid Baba zâviyedarı hem de Muhsine Hatun zâviyedarıdır. Fakat Seyyid Baba tekkesi ile Muhsine Hatun Tekkesi yanınca ve arsa olunca asıl sâkin olduğu Başçı Tekkesi şeyhliğine devam etmiştir. Kocamustafapaşa Dergâhı serzâkiri olarak meşhurdur. Başçı Tekkesi haziresinde medfundur.⁹³ Şeyh Hâfız Ahmed Efendi, tekkenin son postnişinidir.⁹⁴

17.Kariye Camii/ Ebu Said el-Hudri Tekkesi/Mehmed Arif Efendi Dergahı

Edirnekapı'nın Haliç'e bakan yamacında yer almaktadır. Bizans döneminde Khora (Hora) Manastırı'nın İsa'ya sunulmuş kilise binasıdır. Yapının tarihinin 6. Yüzyıla kadar gittiği ileri sürülmekle beraber manastır ve kilise 11. Yüzyılın sonlarında imparator I. Aleksios Komnenos döneminde (1081-1118) yeniden ihya edilmiştir. 1316-1321 yıllarında Saray ileri gelenlerinden Teodoros Metohites manastır ve kiliseyi tamir ettirerek kilisenin içini de mozaik ve freskolarla süsletmiştir. Kilise İstanbul'un fethinden sonra bir süre boş kalmış II. Bayezid zamanında (1481-1512) sadrazam Atik Ali Paşa (ö. 1511) tarafından camiye çevrilerek vakfedilmiştir.⁹⁵

16. yüzyılda Haseki Hürrem Sultan tarafından "Tâife-i sūfiyye" için burada "Kahriyye" adlı bir hankah (Tekke-zâviye) tesis edilmiş ve burası daha sonra birtakım nedenlerden dolayı medreseye dönüştürülmüştür. Muham-

⁹² Köse, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, 289-291.

⁹³ Ahmed Muhyiddin Efendi, s. 125; MA, *Meclis-i Meşâyih Müzekkire ve Derkenar Defterleri*, no: 1737.

⁹⁴ Vassaf, *Sefine-i Evliya*, 2006, 5: 309.

⁹⁵ Semavi Eyice, "Kariye Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 4: 466-468.

med bin Hızır Şah'ın 963/1556 senesinde buraya müderris atanmıştı.⁹⁶ Ebu Said el-Hudrî türbesi medrese kapısı içinde yer almaktaydı.

18. Yüzyılda caminin yanına Hacı Beşir Ağa (ö. 1746) tarafından bir sıbyan mektebi ve imaret inşa ettirilmiştir. Bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Cami, 1766 depreminde hasar görmüş ve mimar İsmail Halife tarafından tamir edilmiştir.⁹⁷

19. yüzyılın son çeyreğinde, Atik Ali Paşa Mahallesi'nde, 2607 ada, 1 parsel sayılı alanda, Kariye Camii yanında bulunan sahabeden Ebu Said el-Hudrî türbesi yanında, Nakşibendî tarikatına bağlı olarak Mehmed Arif Efendi (ö. 1906) tarafından hicri 1304/1887 senesinde kurulmuştur. Bu tekkenin burada ikinci kuruluş tarihidir. Tekke binası ile Kariye Camii de aynı tekkeye bağlı tutulmuştur. Ebu Said el-Hudri türbesine izafeten meşihat konulmuştur. Tekkenin zikir günü Cuma idi.⁹⁸ 1334/1918 senesinde tekkede Nuri Efendi postnişin olarak görev yapmaktaydı.⁹⁹ Tekke evlâda vakfedilmiş değildi. Tekkenin vâkıfı Mehmed Arif Efendi türbe bitişiğinde inşa ettiği bu dergahın meşihatini önce kendine, sonra meclis-i meşihatten tarafından atanacak olan ehil bir zata şart koşturmuştur. Tekkenin son şeyhi Hüseyin Hüsnü Efendi olup bu dönemde tekkenin meşrutahanesi yoktu.¹⁰⁰

18. Kefeli Mescidi/ Kefeli Tekkesi

Fatih İlçesi, Dervişali Mahallesi, Karagümrük semtinde, Kasap Sokak'ta yer alan bu yapı Bizans döneminde bir kilise veya kiliseye bağlı bir birim olarak kullanılmıştır. Semavi Eyice burasının kuvvetle muhtemel Petro Manastırının yemekhanesi olabileceğini öne sürmüştür. Mabet, adını bulunduğu mahalleden almıştır. Mahalle ise adını 1475'te Kırım'ın fethinden sonra Kefe'den İstanbul'a getirilen Katolik Hristiyan halkın bir kısmının buraya yerleştiril-

⁹⁶ Nev'izade Atayi, *Hada'iku'l-Haka'ik Fi Tekmiletî's-Şaka'ik*, ed. Suat Donuk (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 607.

⁹⁷ Ayvansarayi v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 218.

⁹⁸ VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 11; Bandırmalızade, *Mecmûa-yı Tekâyâ*, 2; Özdamar, *Dersaadet Dergahları*, 151-152; Öneş, "Cami ve Mescitler", 93.

⁹⁹ MA, *Meclis-i Meşayih Esami Defteri*, no: 1760.

¹⁰⁰ VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 49.

mesinden almıştır.¹⁰¹ 17. Yüzyılın başlarında burasının mescide çevrildiği anlaşılmaktadır. 18. Yüzyılda Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa mescide minber koydurarak burayı camiye çevirmiştir.¹⁰² Cami, Sultan I. Selim Vakfına bağlıydı.¹⁰³ 1784 tarihli bir belgede yapı ile ilgili olarak "Dırağman kurbunda Kefeli Camii derûnunda Şeyh Salih Nakşibendî Tekyesi" bilgisi yer almaktadır.¹⁰⁴ Dolayısıyla Caminin içinde (derûnunda) tesis edilen bu tekkenin 18. Yüzyılda Nakşibendî tarikatına bağlı olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Tekkede bu tarikata bağlı olarak sırasıyla Şeyh İbrahim Tal'atî Efendi (ö. 1230/1814-15), Şeyh Süleyman Keşfî Efendi (ö. 17 Receb 1266 / 29 Mayıs 1850), Şeyh Hacı Mehmed Râşid Efendi (ö. Şaban 1283/1866-67), Mehmed Keşfî Efendi, Şeyh Şâir Ali Rıza Vasfi Efendi (ö. 27 Cemaziyelevvel 1328 / 6 Haziran 1910), 1307/1889-90 senesinde tekkede postnişin olarak Ali Vasfi Efendi görev yapmaktaydı, Ali Safvet Efendi ve Edhem Efendi.¹⁰⁵ Tekkenin zikir günü ise Salı idi.¹⁰⁶ 1885 nüfus ve istatistik defterine göre Salmatomruk semtinde yer aldığı kaydedilen tekkede 1 erkek ve üç kadın ikamet etmekteydi.¹⁰⁷ Tekke evlâd-ı vâkıfıdan değildi. Son şeyh Edhem Efendi zamanında tekkenin meşrutahanesi yoktu. Kayıtlı vakfiyesi de yoktu.¹⁰⁸

Sonuç

İstanbul'da fetihten itibaren 18 kilise yapısının mescid-tekke ve tevhidhane olarak değerlendirilmiş olduğunu görmekteyiz. Bunlardan Haydarhane Tekkesi, Etyemez Tekkesi (Mirza Baba Tekkesi), Şeyh Murad Mescidi (Yeni Tekke), Toklu Dede Tekkesi ve Sivasi Tekkesi Mescidi günümüze ulaşmamıştır. Tevhidhâne olarak kullanılmış olup günümüze ulaşan sekiz yapı cami olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Bunlar Kalenderhâne Camii, Zeyrek Camii, Sancaktar Hayrettin Camii, Sünbül Efendi (Kocamustafapaşa) Camii, Şeyh Süleyman Camii, Fenari İsa Camii, Küçük Ayasofya Camii ve Kefeli

¹⁰¹ Semavi Eyice, "Kefeli Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 4: 517.

¹⁰² Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, 64.

¹⁰³ Ayvansarayı v.dğr., *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, 250.

¹⁰⁴ Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199/1784 Tarihli Önemli Bir Vesika", 586.

¹⁰⁵ Tabibzade, vr. 9.

¹⁰⁶ Bandırmalızade, *Mecmûa-yı Tekâyâ*, 11.

¹⁰⁷ *Dersâdet ve Bilâd-ı Selâsede mevcud nüfusun istatistik cetvelidir.*, 51.

¹⁰⁸ VGMA, *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109, s. 45.

Camii'dir. Tevhidhâne olarak kullanılmış olup günümüze ulaşan iki yapı ise müze olarak hizmet vermektedir. Bunlar Ayasofya ve Kariye müzeleridir. Geriye kalan iki yapıdan biri olan İmrahor Cami günümüzde Ayasofya Müzesine bağlı bir yapı olarak ziyarete kapalı ve atıl durumda bulunmaktadır. Yıldız Dede Tekkesinin ise tevhidhane kısmı günümüze ulaşmamıştır. Muhsine Hatun Tekkesi'nin ise ilk kurulduğunda mescid-tevhidhane olarak kullanılan kilise yapısı tamamen yıkılmış olup günümüze ulaşan mescit-tevhidhane yapısı ise daha sonraları yıkılan yerin üzerine tekrar inşa edilmiştir.

Söz konusu bu kilise yapılarını Halvetiler başta olmak üzere Bayramî, Nakşibendî, Sadî, Rifâî, Celvetî ve Kadirî tarikatı mensuplarının kullanmış olduklarını görmekteyiz. Kuruluşundan tekkelerin kapatılışına kadar Halvetilerin tasarrufunda olan beş; belli dönemlerde Halvetiliğe hizmet eden dört tevhidhane-mescid bulunmaktaydı. Bu yapıların birçoğu her zaman belli bir tarikatın zikir yaptığı mekânlar olmamış farklı zamanlarda farklı tarikatlar da bu yapıları kullanmışlardır. Nakşibendiler üç, Sa'diler üç, Bayramiler üç, Celvetiler iki, Kadirîler iki, Rifâîler iki, Zeynîler bir ve Kalenderîler bir tevhidhanede zikir yapmışlardır.

İstanbul'daki bir kısmı tekkelere tahsis edilip tevhidhane olarak kullanılan kilise yapılarının yarısı Halvetî tarikatına bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Bu da Halvetî tarikatının devleti yönetenler katındaki itibarını ve İstanbul'un İslamlaşmasında ne kadar önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

1925 senesinde tekke ve zâviyeler çıkarılan kanun hükmü gereği kapatılınca bu yapılar sadece cami olarak hizmet vermeye başlamıştır. Tekke olarak kullanılan diğer birimler de Diyanet İşleri tarafından cami müstemilatı ve Kuran kursu olarak ya da Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar İdaresi tarafından farklı amaçlarla kullanılmıştır.

Bu yapılardan birçoğu adını, fetihden sonraki süreçte tahsis edildikleri tarikat ya da tarikat şeyhlerinden aldığı gibi buraları ilk olarak İslam mabedine dönüştüren gazilerden almıştır. Yine zamanla bazı devlet adamlarının bu tür yapıları cami ve tekke olarak vakfetmeleri sonucu bu yapılar vâkıflarının adını almıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). *Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî (A.MKT.MHM)*. Dosya no: 481 Vesika no: 7.

Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair (A.MKT.NZD). 368/8.

Babüali Evrak Odası (BEO). 576/43127. 3641/273069. 1189/89140.

Cevdet Evkaf (C.EV). 14626. 15840. 20207. 24892. 396.

Evkaf Defterleri (EV.d.). 13467. 13488.

İrade Dahiliye (İ.DH). 653/45402.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL). 149/4231.

İrade Şurâ-yı Devlet (İ.ŞD). 105/6285. 94/5570. 113/6779. 31/1520.

Kamil Kepeci, no: 6290/1.

Şurâ-yı Devlet (ŞD). 103/7. 146/7.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivleri (TSMA, D). 5441.

Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB). 9/94.

Meşihat Arşivi (MA). *Meclis-i Meşâyih Esami Defteri*, no: 1760.

Meşihat Arşivi (MA). *Meclis-i Meşâyih Müzekkire ve Derkenar Defterleri*, no: 1737.

Meşihat Arşivi (MA). *Tekkeler Defteri*, no: 1781,

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA). *Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri*, no: 109.

Kaynak ve Araştırmalar

Ahmed Muhyiddin Efendi. *Tomâr-ı Tekâyâ*. (Özel Arşiv).

Albayrak, Sadık. *Son devir Osmanlı uleması : (ilmiye ricalinin teracim-i ahvali)*. 5 Cilt. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1996.

- Atayi, Nev'izade. *Hada'iku'l-Haka'ik Fi Tekmileti's-Şaka'ik*. Ed. Suat Donuk. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Aydın, Bilgin. "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih'in Şeyhülislamlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi". *İstanbul Araştırmaları*. 7 (1998): 93-109-109.
- Ayvansarayi, Hüseyin - Efendi, Ali Satı - Efendi, Süleyman Besim. *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*. Ed. Ahmet Nezih Galitekin. İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Baltacı, Cahid. *İslam Medeniyeti Tarihi*. M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2005.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. 2. Bs, 2 Cilt. M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2005.
- Bandırmalızade, Ahmed Münib. *Mecmûa-yı Tekâyâ*. İstanbul, 1307.
- Barkan, Ömer Lütfi - Ayverdi, Ekrem Hakkı, ed. *İstanbul vakıfları tahrir defteri : 953 (1546) tarihli*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970.
- Çetin, Atilla. "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199/1784 Tarihli Önemli Bir Vesika". *Vakıflar Dergisi*. 13 (1891).
- Demirel İşli, Esin. *İstanbul tekkeleri mimarisi, eklentileri ve restorasyonu*. Yıldız Teknik Üniversitesi, 1998.
- Eyice, Semavi. "Ayvansaray". *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Eyice, Semavi. "Fenarî İsa Camii". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Eyice, Semavi. "İmrahor Camii". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Eyice, Semavi. "İmrahor İlyas Bey Camii". *İslam Ansiklopedisi*. 22: 228-229. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Eyice, Semavi. "Kalenderhâne Camii". *İslam Ansiklopedisi*. 24: 251-252. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

- Eyice, Semavi. "Kariye Camii". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Eyice, Semavi. "Kefeli Mescidi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Eyice, Semavi. "Şeyh Murad Mescidi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Eyice, Semavi. "Şeyh Süleyman Mescidi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Eyice, Semavi. *Tarih Boyunca İstanbul*. Etkileşim Yayınları, 2006.
- Eyice, Semavi - Tanman, M. Baha. "Sancakdar Hayreddin Mescidi ve Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1995.
- Fatih camileri ve diğer tarihi eserler*. Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, 1991.
- Fatih Mehmet II vakfiyeleri*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1938.
- Göncüoğlu, Sema. "Tekkeler". *Fatih İlk İstanbul*. İstanbul: Fatih Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2003.
- Hulvi, Mahmud Cemaleddin el-. *Lemezât-ı Hulviyye / Ez Lemeat-ı Ulviyye Halveti Büyüüklerinin Tatlı Halleri*. Ed. Mehmet Serhan Taysi - Sıtkı Çoban. Semerkand Yayıncılık, 2013.
- İrade-i seniye-i cenab-ı padişahi bu kere icra olunan tahrir-i sabık yoklaması mucibince Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâsede mevcut nüfusun istatistik cetvelidir*. İstanbul: Nezaret-i Umur-i Dahiliye, t.y.
- Işın, Ekrem. "Yavsî Baba Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Kara, Mustafa. "Tekke". *İslam Ansiklopedisi*. 40: 368-370. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Kırımtayf, Süleyman. *Converted Byzantine churches in Istanbul*. İstanbul: Ege Yayınları, 2001.

- Komisyon. "Haydarhane Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1995.
- Köse, Fatih. *İstanbul Halveti Tekkeleri*. M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2012.
- Kuban, Doğan. "Kalenderhane Camii". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 4: 396-398. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Melekpaşazâde, Kadri Bey. *Hankâhnâme*. Nuri Arlasez, 36. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Millingen, Alexander Van. *Konsantinopolis İstanbul*. Trc. Aykut Gürçağlar. Alkım Yayınevi, 2003.
- Muhammed Salih Yeşilzâde, *Rehber-i Tekâyâ*, Tırnovalı, 1035. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Öneş, Edhem Ruhi. "Cami ve Mescitler". *Fatih İlk İstanbul*. İstanbul: Fatih Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, 2003.
- Özdamar, Mustafa. *Dersaadet Dergahları*. 2. Bs. Kırk Kandil, 2007.
- Süreyya, Mehmed. *Sicil-i Osmani*. Ed. Nuri Akbayar. 6 Cilt. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, *Derûn-i İslambolda Hankahlar Beyanındadır (Mecmua-yı Tekâyâ)*. Belediye Yazmaları Bölümü, K.75. Atatürk Kitaplığı.
- Tabibzâde Mehmed Şükrü Efendi, *Derûn-i İslambolda Hankahlar Beyanındadır (Ekler)*. Belediye Yazmaları Bölümü, K.75. Atatürk Kitaplığı.
- Tamer, Cahide. *İstanbul Bizans anıtları ve onarımları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2003.
- Tanman, M. Baha. "Küçük Ayasofya Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tanman, M. Baha. "Mirza Baba Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tanman, M. Baha. "Muhsine Hatun Mescidi ve Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

- Tanman, M. Baha. "Semerci İbrahim Efendi Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tanman, M. Baha. "Sinan Erdebili Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1996.
- Tanman, M. Baha. "Sünbül Efendi Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tanman, M. Baha. "Tekkeler". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tanman, M. Baha. "Yıldız Dede Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tanman, M. Baha - Parlak, Sevgi. "Tekke (Mimari)". *İslam Ansiklopedisi*. 40: 370-379. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Vassaf, Osmanzade Hüseyin. *Sefine-i Evliya*. Ed. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş. 5 Cilt. Kitabevi, 2006.
- Vassaf, Osmanzade Hüseyin. *Sefine-i Evliya*. Ed. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş. 5 Cilt. Kitabevi, 2006.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Aziz Mahmud Hüdayi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1990.
- Yılmaz, Hayri Fehmi. "Zeyrek Kilise Camii". *İslam Ansiklopedisi*. 44: 377-378. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Ek. 1.

	Tekke Adı	Tevhidhâne Yapısı	Zikir yapan tarikat/tarikatler
1	Akşemseddin Tekkesi (Zeyrek Tekkesi)	Pantokrator Manastırı Kilisesi	Bayramî, Celvetî, Halvetî-Şabanî.
2	Kalenderhane Zâviyesi	Akataleptos Manastırı Kilisesi	Kalenderî.
3	Yıldız Tekkesi	-	Halvetî-Ramazânî, Halvetî-Cerrâhî.
4	Etyemez Tekkesi	Dius/Dios Manastırı	Sâdî.
5	Haydarhane Tekkesi	-	Kadirî.
6	Sivasi Tekkesi Mescidi	-	Bayramî, Halvetî-Sivâsî, Halvetî-Sünbülî.
7	Toklu İbrahim Dede Tekkesi/Şeybetü'l-Hudrî Tekkesi	Thecla Kilisesi	-
8	Şeyh Murad Mescidi/Raşid Efendi Tekkesi	-	Rifâî.
9	Sancaktar Hayreddin Tekkesi	Gastria Manastırına bağlı mezar binası	Kadirî, Rifâî, Sâdî.
10	Sünbül Efendi Tekkesi	St. Andrew in Krisei/ Hagios Andreas en te Krisei Manastırı	Halvetî-Sünbülî.
11	Sinan Erdebilî Tekkesi	Ayasofya	Halvetî-Sünbülî.
12	İmrahor Tekkesi	Studius (Studios) Manastırı	Halvetî-Sünbülî, Halvetî-Sivâsî, Halvetî-Gülşenî.

13	Şeyh Süleyman Efendi Tekkesi	Bizans Mezar yapısı	Zeynî, Halvetî, Halvetî-Şabânî.
14	Fenârî İsa Efendi Tekkesi	Konstantin Lips Kilisesi	Halvetî-Sünbülî, Sadî.
15	Küçük Ayasofya Tekkesi	Sergius and Bacchus (Sergios ve Bakhos) Kilisesi	Halvetî, Celvetî, Halvetî-Şabânî.
16	Muhsine Hatun Tekkesi	-	Gülşenî, Nakşibendî, Bayramî, Halvetî-Sünbülî.
17	Kariye Camii/Mehmed Arif Efendi Tekkesi	Chora (Khora) Manastırı S. Saviour Kilisesi	Nakşibendî.
18	Kefeli mescidi/Kefeli Tekkesi	Petro Manastırı yemekhane yapısı	Nakşibendî.